

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-4-12>

Марина СИТКОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-8009-1672

старший викладач кафедри історії та мовознавства
Українського державного університету залізничного транспорту
(Харків, Україна) *msbarsima2@gmail.com*

Тетяна САЖИНА,

orcid.org/0000-0002-3295-4525

старший викладач кафедри історії та мовознавства
Українського державного університету залізничного транспорту
(Харків, Україна) *tns2020@ukr.net*

МОТИВ СТРАЖДАННЯ ЯК СПОКУТА ПРОВИНИ В ПОВІСТІ І. БАГРЯНОГО «ОГНЕННЕ КОЛО»

Статтю присвячено феномену страждання як провідному мотиву повісті І. Багряного «Огненне коло». Звертання до біблійних тем та образів, органічне поєднання них з тканиною художнього твору – це провідна риса творчого доробку письменника. Аналіз попередніх критичних досліджень дають можливість зробити висновок, що повертання до християнської тематики не є самоціллю автора, але є тим важелем, за допомогою якого митець конструє свій власний образно-мистецький світ та висловлює власну авторську та громадянську позицію щодо болючих подій сьогодення. Шлях головного героя повісті розглядається як месіанство, як наслідування долі Христа. Але в більш широкому контексті він розглядається як очищення та поступове відродження всієї української нації.

У статті робиться спроба проаналізувати мотив страждання на образному, композиційному, та ідейно-художньому рівні. На образному рівні мотив мучеництва подається через низку подвійних метафоричних символів: кінь із перебитим хребтом – людина з перебитим хребтом; образ Мадонни з мертвим дитям – понівечена статуя Божої Матері біля зруйнованого селища; молитва селян, що ховаються від ворожої артилерії у церкві – молитва воїнів на полі брані. На композиційному рівні вищезазначена категорія має тенденцію до розширення всупереч сюжетній лінії, яка, навпаки, має тенденцію до звуження географічного простору. На художньому рівні мотив страждання передається за допомогою снів, які мають досить різноманітну функцію: сон – предтеча, сон – марення, сон – прозріння, сон – порятунок.

Наприкінці розвідки робиться висновок, що страждання як спокута провини розглядається автором повісті «Огненне коло» в дуже широкому контексті: провиня окремого військового підрозділу, провиня військової загарбницької стратегії, провиня нації за роки бездуховності та наслідування неправдивих ідеалів. Але й у цьому полягає основний життєстверджуючий пафос твору, усвідомлення провини і буття жертви не скасовує внутрішній потенціал людини, навпаки, активізує найкращі сили її натури, розкриває її творче, альтруїстичне, божественне покликання.

Ключові слова: архетип, страдництво, жертвність, наслідування Христа, «нова релігійність».

Marina SYTKOVSKA,

orcid.org/0000-0002-8009-1672

Senior Lecturer at the Department of History and Linguistics
Ukrainian State University of Railway Transport
(Kharkov, Ukraine) *msbarsima2@gmail.com*

Tatiana SAZHINA,

orcid.org/0000-0002-3295-4525

Senior Lecturer at the Department of History and Linguistics
Ukrainian State University of Railway Transport
(Kharkov, Ukraine) *tns2020@ukr.net*

THE MOTIVE OF SUFFERING AS AN ATONEMENT OF GUILT IN THE STORY I. BAGRYANY “CIRCLE OF FIRE”

The article is devoted to the phenomenon of suffering as a leading topic of the I. Bagryany's novel “Circle of Fire”. Address to the biblical themes and characters, organic combination them with fabric artwork is the leading line of the creative work of writer. Analysis of previous critical researches give an opportunity to draw conclusion, that a return to the Christian subjects is not an end in itself of author, but is a that lever by means of that an artist construct his own world

and expounds own authorial and civil position. The way of protagonist of story is examined as a mechanism, as emulating the fate of Christ. But in wider context he is examined as a cleaning and gradual revival of all Ukrainian nation.

An attempt to analyze reason of suffering on vivid, composition is done in the article, and ideological and artistic level. At vivid level reason of martyrdom is given through the row of double metaphorical symbols: a horse with an overturned backbone is a man with an overturned backbone; image of Madonna with a dead child is the maimed statue of Divine Mother near the destroyed settlement; prayer of peasants that hide from a hostile artillery in a church is a prayer of warriors on the field undertaking. At the composition level the above-mentioned category has a tendency to expansion despite a storyline that, opposite, has a tendency to narrowing of geographic space. At artistic level reason of suffering is passed by means of dreams that have a various function: a dream is a forerunner, a dream is a delirium, a dream is recovery of sight, a dream is a rescue.

At the end of the article drawn conclusion, that suffering as expiation of guilt is examined by the author of story "Circle of Fire" in a very wide context: guilt of a separate military subdivision, guilt of aggressive military strategy, guilt of nation for years of spirituality and following untruthful ideals. But, and here in the basic life-asserting fervor of work, realization of guilt and existence of victim consists doesn't abolish internal potential of man, opposite, activates the best forces of his nature, exposes the creative, altruism, divine calling of man.

Key words: archetype, martyrdom, sacrifice, emulating Christ, "new religions".

Постановка проблеми. Постать І. Багряного, талановитого прозаїка, поета, літературознавця, громадського діяча, вже давно ввійшла до когорти видатних українських митців, справжніх майстрів художнього слова. У своїх творах письменник порушував теми, які залишаються актуальними для нашого сьогодення і постають як універсальні категорії буття людської цивілізації: духовне становлення людини, відповідальність особистості за власні вчинки, власну долю, автентичність людського існування взагалі, тему зради, кохання, тему вибурування національної ідеї та національного відродження.

Повість «Огненне коло», яка побачила світ у 1953 році, присвячена дуже болісній і неоднозначній темі в українській історії: темі героїчної боротьби і трагічної поразки дивізії «Галичина» під Бродами під час Другої світової війни. Автор намагається висвітлити жертвний шлях українців у Другій світовій війні, розібратися в обставинах, які призвели до трагічної поразки ідеї національного відродження. Події, що розгортаються на сторінках повісті, дуже тісно переплітаються з подіями, які зараз відбуваються на сході нашої країни. Ця кореляція обумовлює актуальність дослідження творчого доробку письменника на цю тему.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На фоні дуже багатої критичної спадщини творів робіт, присвячених саме повісті «Вогненне коло», досить небагато. Співвідношення історико-публіцистичного та художнього пластів твору досліджували О. Шапошникова, О. Сергієнко, А. Юриняк (Сергієнко, 2005; Шапошникова, 2013; Юриняк, 1954). В. Василюк наголошує на тому, що особливістю багрянівських творів, зокрема повісті «Огненне коло», є автобіографізм, який дає змогу поєднати «...життєву правду, сторінки чи фрагменти біографії у літературний твір згідно

свого стилю й поетики. При цьому письменник створює свій власний сюжетний час, майстерно абстрагуючись як від себе колишнього, так і від себе теперішнього» (Василюк, 2003: 28).

І. Богданова, В. Просалова, О. Слоновська досліджували християнську символіку повісті. Були виявлені та розглянуті біблійні мотиви любові, зради, братовбивства, за допомогою яких письменник відтворює сутність тоталітарного режиму та малює образ людини, що намагається у цих нелюдських умовах зберегти людяність, шляхетність та непохитну силу духу. Повернення до християнської складової – це не «переспів, а тільки використання біблійного сюжету з багатьма його міфологемами для створення художнього тексту, міфопоетична парадигма якого – можливість і необхідність досягнення державності – мала стати кодом програми на майбутнє не для юдейського, а для українського народу» (Слоновська, 2007: 61).

О. Тарнавський розглядає повість під кутом поразки не тільки і не стільки поразки дивізії українських вояків під час війни. Це, перш за все, руйнація української самобутності та ідентичності, це «національна трагедія, де на фронті стали один проти одного українські люди, став брат проти брата, захищаючи – і з однієї, і з другої сторони – чужі інтереси» (Тарнавський, 1999: 368).

М. Сподарець зупинявся на екзистенціальній складовій твору, яка імпліцитно присутня в повісті у вигляді питань:

– що тримає людину на цьому світі, де вона черпає сили до життя?

– чи варто шукати Бога у всесвіті та у самому собі? (Сподарець, 1998: 73).

Дослідник доходить висновку, що віра в Людину, в незламну гордість людської особистості допомагає головному герою не тільки вижити, але й рухатися проти вселенського самуму.

Мета статті – 1) розглянути мотив страждання повісті І. Багряного «Огненне коло» на сюжетному, композиційному та художньому рівні;

2) довести, що цей мотив є потужною складовою образно-мистецького бачення світу та висловлювання авторської позиції письменника.

Виклад основного матеріалу. Страждання є провідним мотивом твору. Ним просякнута, кожна мить, кожен рух дії у повісті, тому що боротьба, яку ведуть хлопці дивізії «Галичина», вочевидь безперспективна і приречена на поразку. Спостерігаючи за веремією подій, ми маємо змогу відокремити такі різновиди архетипу мучеництва: фізіологічне страждання, метафізичне страждання, муки вибору та відповідальності за цей вибір, екзистенціальне страждання.

Одним із символів фізичного страждання у творі є коні. Коні в повісті поряд із головними особами є повноцінними дієвими персонажами. Вони виконують суто утилітарну функцію (тягнуть гармати, перевозять поранених, зарядні скрині, обози); є частиною природного ландшафту; також є центральним персонажем апокаліптичної картини руйнації божественного устрою всесвіту. Образ коня з перебитим хребтом набуває суто метафоричного значення, він уособлює невідому та неприборкану жагу до життя, яка є такою природною для будь-якої живої істоти, і якої ця істота позбавлена у кривавому коловороті знищення і руйнації. «З тих коротких хвилин один кадр врізався Петрові в мозок: це кінь з їхньої батареї, що йому перебило кряж, – він несамовито іржав і біг на двох передніх ногах, власне, намагався бігти, високо задерши морду з закривавленими ніздрями та очима, повними жаху, й тягнучи перебитий зад; він швидко бив копитами, трусився увесь, як у лихоманці, й ржав комусь навздогін, ніби доганяв своїх товаришів...» (Багрянний, 1996: 266). Для підсилення ефекту автор ще двічі звертається до цього образу. Це маленька селянська конячка гнідої масті, тяжко поранена в груди, яку намагаються врятувати селянські діти, та людина з перебитим хребтом, що її побачив Петро після останнього бою, у якому загинули майже всі його побратими. «А один здалеку, боячись, що його не помітять, високо підняв голову, звівся на руки і повз тягнучи перебиті стегна за собою, повз швидко й кричав щось нечленоподільне... Петро глянув й стрепенувся увесь, мов ударений струмом: «Знов той кінь! З перебитим хребтом! Біжить на передніх ногах, і не може, й ірже жадібно, тоскно!...» (Багрянний, 1996: 334). Страждання скаліченої та приреченої на смерть живої істоти переходить до людини, яка прямо чи

опосередковано ініціювала цю веремію подій, і тому зараз на власній шкурі має відчути наслідки руйнації всесвіту.

Страждання живої істоти корелює із стражданням природи, яка у творі виступає самодостатнім дієвим персонажем. Божественна, гармонійна сутність її постає як антитеза жорстокості і деградації людства. «А навколо пишалися стилем збіжжям поля – вклонялися налитим колосом жита й пшениці, доцвітали гречки... І навіть не вірилося, що всі ті замріяні пагорби, й гайки, й лісочки обсажено артилерією, побито кулеметними й мінометними гніздами, а попід квітучими ланами гречки земля здовбана ровами й окопами, а найбільше все те здовбане бомбами й гарматними й засіяне залізом...» (Багрянний, 1996: 293).

Трагізм ситуації поглиблюється ще й тим, що солдати дивізії опиняються між двох ворожих сил, одна з яких стала уособленням Заходу, а інша – Сходу. Але письменник по-різному презентує ці дві сили. Німецьких вояків, які спочатку очолювали дивізію, а потім ганебно кинули її напризволяще, автор малює в іронічно-сатиричній тональності. Він розвінчує міф про непохитність, нездоланність та «надлюдність» так званої арійської раси. У повісті ми бачимо низку персонажів, які уособлюють боягузтво, зрадництво, нехтування своїми обов'язками, пихатість, панікерство. Щоб підсилити ефект жалюгідності, неспроможності німецьких вояків, І. Багрянний майстерно використовує художньо-публіцистичний прийом «чужорідного слова». Він калькує українськими літерами найбільш уживані німецькі пропагандистські гасла, міняє в них слова місцями, використовує їх у двозначних ситуаціях, тим самим принижуючи та нівелюючи їх початкове образно-змістовне навантаження («Гайль зіг», «Пст! Файнд гирт міг!», «Зіг одер тод!», «Редер мюссен роллен!»). Побратим Петра Роман Пелех відкрито і відверто знущається з прихильності німців до плакатної агітації і тим самим підсилює відчуття близької та неминучої поразки «будівників нової Європи». Але якщо ворог із Заходу має персоніфіковане зображення, то ворог зі Сходу позбавлений в повісті будь-якого обличчя взагалі. Ми не бачимо на сторінках твору жодного представника тієї ворожої сили. Для її опису Багрянний вдається до вказівного займенника: «Той зі сходу виявився хитріший, і сильніший, і спритніший – він післав до бою волею й неволею все, що мав у своєму розпорядженні, все, що тільки міг післати на смерть» (Багрянний, 1996: 248). Використання займенника «той» вказує на потойбічну, нелюдяну, небожественну природу сили, з якою доводиться мати справу омрія-

ним, шляхетним юнакам із дивізії «Галичина». Її нищівна, руйнівна сутність виходить за межі людської свідомості, вона несумісна із самим поняттям життя, і людська свідомість не витримувала цього навалу вогню та металу. Люди божеволіли, втрачали свідомість. «Не один того дня збожеволів. Не один того дня сам застрілювався, або тяжкопоранений бувши й не убачивши рятунок, а ворогові здаватися не бажаючи, або від психічної перенаснаги, не в силі цього перенести» (Багрянний, 1996: 269). Чи можна протистояти цьому балу, який править Сатана? Кирило Діброва, стоячи навколішки біля Петра у рові, шепотів молитви, яких він ніколи не знав і не вчив. Але це не зовнішньо-обрядова справа, це органічна потреба людської душі, яка шукає захисту, порятунку і виходу із безвихіддя. Більшовизм позбавив людину Бога, але не знищив тяжіння до божественного як до вищого прояву духовності, людяності, милосердя. «Автор бачить шлях зростання своїх персонажів саме через повернення до конкретних духовних, культурних і національних коренів», – вважає О. Тарнавський (Тарнавський, 1999: 209). І одним із таких коренів, безумовно, виступає релігія як найвищий прояв духовності. Таким чином, на метафізичному рівні страждання виступає у творі як знищення Бога, як пограння божественного устрою всесвіту.

Але страждання тілесні ніщо порівняно зі стражданнями духовними, через які проходить головний герой повісті Петро Сміян. Низка дослідників звертають увагу на те, що Багрянний як представник неоромантичної когорти українським митців не дуже переймається реалістичністю і правдоподібністю дієвої сторони своїх творів. Головний герой повісті проходить через низку подій, які пересічна людина витримати не в змозі. Це зрада командира дивізії генерала Фрайтага, бій під Білим Каменем, коли дивізію було знищено і пошматовано на окремі хаотичні угруповання, невдала спроба прорвати оточення, остаточна втрата побратимів, вбивство найкращого друга, знищення дівочого екіпажу ворожого танку, серед яких опинилася кохана дівчина Ата, і нарешті тотальна всеохоплююча самотність. Автор ніби перевіряє головного героя на стійкість, ніби шукає межу, за якої людина не витримає, втрапить людяність, обернеться на тварину. Захисною реакцією Петра на нервові і фізичне перенапруження виступає сон. М. Балаклицький стверджує, що «сни багряннівських героїв є психологічними, оскільки перш за все сприяють розкриттю внутрішнього світу протагоніста» (Балаклицький, 2005: 87). Але, на нашу думку, функція снів у творі значно ширша за своєю тематикою,

функцією та ідейно-художнім навантаженням. Сон Петра на початку твору – це експозиція, і введення до основних подій, і усвідомлення неминучої поразки та жертвовності їхньої місії (вбита жінка-Мадонна з убитим немовлятком), і визволення від тягаря втоми та запаморочення. Видіння Мадонни переключається з видінням рідної хати та мертвою Атою з дитиною на грудях, що ще більше підсилює відчуття неминучої поразки, безперспективності всієї воєнної кампанії. Утретє Петро зустрічається з Божою Матір'ю, яка мала б стояти на шляху перед селом, але лежала повалена з постаменту ворожим вибухом. Петро та його найкращий друг Роман здригаються «від маківки до п'ят» від цієї картини, але здригаються з різних причин. Для Роману це була символіка їхньої Вітчизни, сплюндрованої та кинуті напризволяще, але для Петра ця картина несе зовсім інше навантаження. Для нього це був не абстрактний символ, а реальна людина, кохана дівчина Ата, яку напередодні він бачив уві сні в образі Мадонни. Коло замкнулося: руйнація географічного об'єкту (селище) – руйнація духовності, панування безбожжя – руйнація української державності – руйнація найдорожчого, найінтимнішого, що є в кожній людини (сон – предтеча Петра та вбивство Ати наприкінці твору). У повісті Петро та Роман намагаються знайти вихід із безвиході, вони рухаються у напрямку, протилежному руху двох ворожих армій. І підтримує їх у цьому страдницькому шляху жіноче начало, але це не матері, це кохані жінки. Для Романа – це лист його коханої дівчини, а для Петра – туга за неможливим щастям, втіленням в образі Ати. М. Семеніхін та О. Слоновська бачать у заміщенні жіночого ідеалу матері дружиною та коханою жінкою ознаку зрілості Багряного як письменника та української літератури загалом (Семеніхін, 2001; Слоновська, 2007).

За спостереженням П. Тиллиха, якщо помирає Бог, то «померла й уся система цінностей і смислів, всередині якої жила людина... Це веде людину або до нігілізму, або до мужності, що приймає небуття на себе» (Тиллих, 1995: 101). Бог помер, чи померла людина? Чи знищено її морально та фізично? Ні, наголошує письменник, чашу страждань ще не випито до дна. І він веде Петра тернистим шляхом до його власної Голгофи. На цьому шляху Петро втрачає всіх побратимів, він змушений протягом тривалого часу спостерігати за мученицькою агонією найкращого друга, який благає Петра пристрелити його, щоб позбавити пекельних мук. Петро усіяко намагається уникнути цієї страшної відповідальності, він неодноразово звертається до Бога (Боже! Ах, Боже!

Як це все страшно!), але Бог сліпий і глухий до людського страждання. Мотив страждання трансформується в мотив розп'яття, спокути за гріхи: «Так... Прокленуть... І відмежуються від нас... І скажуть... будуть кричати: розпни, розпни їх! І мертвих розпни!! (павза) І власний, рідний кат розпне, а власний наш хитрий з біса Пилат умие руки... Умие.... Від нас, від тисяч нас і від матерів, що породили нас...» (Багрянний, 1996: 342). Власний народ прокляне і розпне їх за те, що не змогли врятувати їх від ворога, прирекли на рабську покiрність та поступове знищення. Цей мотив «гріховності» молодого покоління перекликається зі словами старенької бабусі, яка рятувалася у сільській церквичі від нальоту авіації: «Побачивши вояків, бабуся скинулася вся, простягла руки до них і видихнула із самого серця в нестямі:

– Дітки! Ой, де ж ви барилися, що й не захистили нас... Дітки!» (Багрянний, 1996: 312).

Але ж у чому полягає причина такої нищівної поразки дивізії «Галичина» зокрема та української державності в цілому? Роман, побратим Петра Сміяна, бачить її джерела в надмірному романтизмі вірних синів України, у наслідуванні національного ідеалу, тоді як ворог цього ідеалу позбавлений, але має найсучаснішу та наймогутнішу зброю. Таке шанобливе світовідчуття, таке глибоко моральне, шляхетне ставлення до світу, навіть до ворогів є, на думку Багряного, провідною рисою української нації. Велика жертвна місія українського народу полягає передусім у протидії більшовицькій агресії, але ця протидія є тільки і не стільки войовнича, скільки духовна. І Петро Сміян усвідомлює своє велике покликання, свою велику відповідальність за хід історії. Він сприймає себе як лідера, як провідника національної ідеї. «Нас переможено, але це не є правда. Нас вбито. Нас вимордувано. Нас витолочено, це так. Але нас не переможено. Бо ми не здались. Ми не здалися ворогові й не піднесли руки догори» (Багрянний, 1996: 296).

Духовність на перших порах програє бездуховності, але людину не вбито, якщо не заплямована, не пошматована скарбниця її душі. Межова ситуація, шлях страждань стає тим лакмусовим папірцем, який дає змогу виявити найвеличніше та найогидніше у людині, поділити людей на нащадків Бога та сатанинських перевертнів.

Розглядати такий страдницький шлях Петра ми маємо в межах концепції «нової релігії» Івана

Багряного. В умовах панування диктатури та тоталітарної системи, в умовах царин бездуховності та тваринних інстинктів, в умовах, коли «Бог помер», традиційна мораль відкидається, і мірилом цінностей виступає не бог, не релігійні догмати, а людина. «У сфері «нової релігійності» ідеалом виступає не всесильний Бог, а людина-Христос, яка допомагає нам не завдяки своєму всесиллю, а завдяки своїй слабкості, своїм стражданням. <...> Для Христа це єдиний спосіб залишитися в людському існуванні. Саме страждання вважається сенсом життя, людським призначенням» (Семеніхін, 2001: 183). Петро виповнив своє призначення до кінця. Він не зміг розірвати вогненне коло ворожого оточення, але розірвав коло страждань для свого друга та власним прикладом ствердив тезу про те, що «Людина – це найвеличніша з усіх істот». (Коцарев, 2018).

Висновки. Наша розвідка дає змогу зробити такі висновки:

1) біблійні образи, теми, категорії для І. Багряного завжди були засобом для осмислення тих великих випробувань, які випали на долю українського народу на початку ХХ століття;

2) мотив страждання є тією універсальною категорією, яка допомагає І. Багряному висвітлити призначення української нації взагалі та велич окремої людини;

3) на сюжетному рівні страждання є всеохоплюючою домінантою, що допомагає створити дуже реалістичну картину трагічної поразки дивізії СС «Галичина» під Бродами;

4) на композиційному рівні вищезазначений мотив має тенденцію до розширення всупереч вогненному колу, яке географічно звужує свої межі. Аналіз композиційних особливостей повісти дав змогу виявити такі різновиди страдництва: фізичне страждання, метафізичне страждання, моральне страждання, страждання вибору та відповідальності за цей вибір (вбивство найкращого друга), страждання-усвідомлення своєї долі та свого великого покликання;

5) на художньому рівні розглянута категорія з'являється у низці метафоричних символів, які уособлюють: страждання конкретної людини у безвихідній ситуації, страждання військового підрозділу, приреченого на знищення; страждання цілого народу в тортурах більшовицької неволі; абсурдність та неприродність розв'язання будь-якого конфлікту воєнними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багряний І.П. Тигролови : Роман; Огненне коло : Повесть. Київ : Укр. письменник, 1996. 350 с.
2. Балакицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного. Київ : Смолоскип, 2005. 167 с.
3. Богданова І. Г., Просалова В. А. Художня інтерпретація біблійних колізій Іваном Багряним. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.ua/article/view/798/816>.
4. Василюк В. І. Художня трансформація авторської біографії у літературний образ (за творчістю О. Гончара та І. Багряного) / В. Василюк . *Літературознавчі студії*. Випуск 6. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2003. С. 26–33.
5. Коцарев О. Іван Багряний. Біг над прірвою від Охтирки до Нового Ульма. *Історична правда*. 2018. 14 грудня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/14/153412/>
6. Семеніхін М. Модифікація жіночого рівня: Біблія і «нова релігійність» української літератури. *Слобожанщина*. 2001. № 18. С. 175–187.
7. Сергієнко О. Правда історії України у повісті Івана Багряного «Огненне коло»: Спроба літ. Розвідки. *Журавлик*. 2005. Травень. (№ 5). С. 6–7; Червень. (№ 6). С. 6–7; Липень. (№ 7). С. 8.
8. Слоновська О. Анатомія національної української ідеї в «Огненному колі» І. Багряного. *Дивослово*. 2004. № 1. С. 5–13.
9. Слоновська О. Міфопоетична парадигма незалежної України в ліриці Івана Франка, Євгена Маланюка, Івана Багряного та Олега Ольжича. *Дивослово*. 2007. № 10. С. 56–64.
10. Сподарець М. Іван Багряний – письменник і громадянин. Харків : ХДУ. 1996. 103 с.
11. Тарнавський О. Творчість Івана Багряного – одиссея людини над прірвою *Відоме й позавідоме*. Київ : Час, 1999. С. 362–370.
12. Тиллих П. Избранное: Теология культуры. Москва : Юность. 1995. 479 с.
13. Шапошникова О. Романи І. Багряного: між публіцистичністю і художністю. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Філологія»*. Харків, 2013. № 1048. Вип. 67. С. 238–243. URL: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_1048/content/shaposhnikova.pdf
14. Юриняк А. Коли письменникові перешкоджає публіцист. *Київ*. 1954. № 2. С. 66–75.

REFERENCES

1. Bahrianyi I. P. Tygrolovy: Roman; Ohnenne kolo: Povist [Tiger hunters: Novel; Circle of fire: Story]. Kyiv : Ukr. Pysmennuk, 1996, 350 p. [in Ukrainian].
2. Balaklytskyj M. «Nova religionist» Ivana Bahrianoho [“New religiosity” of Ivan Bagryany]. Kyiv : Smoloskyp, 2005. 167 p. [in Ukrainian].
3. Bohdanova I. H., Prosalova V. A. Khudozhnia interpretatsiia bibliinykh kolizii Ivanom Bahrianyum. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.ua/article/view/798/816>. [in Ukrainian].
4. Vasyliuk V. I. Khudozhnia transformatsiia avtorskoi biohrafii u literaturnyi obraz (za tvorchistiu O. Honchара ta I. Bahrianoho) [Artistic transformation of the author’s biography into a literary image (by O. Honchar and I. Bagryany)] V. Vasyliuk. *Literaturoznachchi studii*. Vypusk 6. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”. 2003. S. 26–33. [in Ukrainian].
5. Kotsarev O. Ivan Bahrianyi. Bih nad prirvoiu vid Okhtyrky do Novoho Ulma. [He ran over the abyss from Okhtyrka to Novy Ulm] *Istorychna pravda*. 2018. 14 hrudnia. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/14/153412/>. [in Ukrainian].
6. Semenikhin M. Modyfikatsiia zhinochoho rivnia: Bibliia i «nova relihiinist» ukrainskoi literatury. [Modification of the female level: The Bible and the “new religiosity” of Ukrainian literature] *Slobozhanshchyna*. 2001. № 18. S. 175–187. [in Ukrainian].
7. Serhiienko O. Pravda istorii Ukrainy u povisti Ivana Bahrianoho «Ohnenne kolo»: Sproba lit. Rozvidky. [The truth of the history of Ukraine in the story of Ivan Bagryany “Circle of Fire”: An attempt at years. Intelligence.] *Zhuravlyk*. 2005. trav. (№ 5). S. 6–7; cherv. (№ 6). S. 6–7; lyp. (№ 7). S. 8. [in Ukrainian].
8. Slonovska O. Anatomiiia natsionalnoi ukrainskoi idei v «Ohnennomu koli» I. Bahrianoho. [Anatomy of the national Ukrainian idea in I. Bagryany’s “Circle of Fire”] *Dyvoslovo*. 2004. № 1. S. 5–13. [in Ukrainian].
9. Slonovska O. Mifopoetychna paradyhma nezaleznoi Ukrainy v lirytsi Ivana Franka, Yevhena Malaniuka, Ivana Bahrianoho ta Oleha Olzhycha. [Mythopoetic paradigm of independent Ukraine in the lyrics of Ivan Franko, Yevhen Malanyuk, Ivan Bagryany and Oleg Olzhych] *Dyvoslovo*. 2007. № 10. S. 56–64. [in Ukrainian].
10. Spodarets M. Ivan Bahrianyi – pysmennyk i hromadianyn. [Mr. M. Bagryany – writer and citizen] Kharkiv: KhDU. 1996. 103 s. [in Ukrainian].
11. Tarnavskiy O. Tvorchist Ivana Bahrianoho – odisseia liudyny nad prirvoiu [Creativity of Ivan Bagryany – a man’s odyssey over the abyss] *Vidome y pozavidome*. Kyiv: Chas, 1999. S. 362–370. [in Ukrainian].
12. Tylyk P. Izbrannoe. Teologiya kulturyi. [Selected: Theology of culture] M.: Yunost. 1995. 479 s. [in Russian].
13. Shaposhnykova O. Romany I. Bahrianoho: mizh publitsystychnistiu i khudozhnistiu [I. Bagryany’s novels: between journalism and art]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Kharkiv, 2013. № 1048. Ser.: Philolohiia. Vyp. 67. pp. 238–243. http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_1048/content/shaposhnikova.pdf. [in Ukrainian].
14. Yuryniak A. Koly pysmennykovi pereshkodzhaie publitsyst. [When a writer is hindered by a publicist] Kyiv. 1954. № 2. S. 66–75. [in Ukrainian].